թերահաւատութեամբ նայում է ամէն նոր ջանքերի վրա, իր մայրենի լեզուով գրել ու խօսել արհամարհում է, ամէն բան է ու ամէն դէպքում կրկնում է ոչինչ չէ կարելի անել,—թայց և առանձին դուարճութիւն է գտնում ամէն նոր, լուսաւոր երևոյթը անտանելութեամբ խեղդելու,—այդ տեսակ դասի հետ ուրիշ ինչ միջոց կարելի է գործ դնել, եթէ ոչ նորա վերա անողորմ կերպով յարձակվիլ, նորան, ինչպէս մենք ասացինք, մարահել, նրան այդ միտասակար թմրութիւնից հանելու համար...: Մարակով չը խըփես, բան չի դառնայ:—Այդ ուղղութիւնը, այսինքն քննադատական բացասական ուղղութիւնը,—միակ միջոց է քնած ոյժերը զարթեցնելու համար:

Հին սերունդի դէմ ընդհակառակն, նորանից ոչինչ չը սպասելով, որովհետև բնականապէս նրա ժամանակը անցած համարելով,—մենք չենք յարձակվիլ, այլ աշխատել ենք միայն մեզ պաշտպանել նրա մեր ջանքը հերքող հնացած գօրութեան առջև...

Այս մի երրորդ տարրը այն է ժողովուրդը, որ ծոյլ չէ, աշխատասէր է, բայց անգիտակցաբար աշխատում է իր երեսի քրտինքում, որովհետև մի կողմից չը դիտէ ինչպէս աշխատել, իսկ միւս կողմից իր բոլոր աշխատանքից ինքն օգուտ չէ քաղում:

Այդ տեսակ տարրի դէմ անկարելի է յարձակվիլ, որովհետև նա անում է բոլոր ինչ որ նորանից կախված է, ինչ որ ներում է նրա նեղ տնտեսական դրութիւնը.....Այդ տարրին հարկաւոր է օգնել ..բայց ինչպէս,—քարոզներով ...ոչ, քարոզները ուրիշներին, այդ գործի մէջ աւելի վարժ մարդիկներին թողնելով, մենք փորձեցինք և պէտք է շարունակենք աշխատող ամբոխին օգնել, դիմելով նոյն ամբոխին, որ նա իր դրութիւնը պարզի, հաղորդելով մեզ իր դրութեան մասին հում, անմշակ նիւթերը, թէ տնտեսական թէ բարոյական կողմից:

Մի և նոյն ժամանակ, լաւ դիտենալով, որ աշխատող դասի բարոյական կողմը, մասաւոր զարգացումը անմիջապէս կախումն ունի նրա տնտեսական դրութեան բարելաւութենից, մենք միշտ ուշադրութիւն կը դարձնում և պիտի դարձնենք գլխաւորապէս տնտեսական խնդիրների վերա...

Ուրեմն հին սերունդը մենք համարում ենք անշնաս, անցաւոր և պէտք է մեր ձայնը նրա դէմ բարձրացնենք միայն այն բոլոր նեղում, երբ սպրդած կը լինենք մեր անձը պաշտպանել:

Նոր, լուսաւորված սերունդը, եթէ նա չը փոխվի մարակի հարուածների տակ, մենք պիտի միշտ համարենք խաւարասէր և նրա դէմ ուղղութիւնը ամենաէական արդիւնք ժողովրդի կանոնաւոր զարգացման համար:

Ժողովուրդը, ճշմարիտ աշխատող ամբոխը մենք պիտի համարենք մեր գործունէութեան համար վերջնական նպատակ, և նրա տնտեսական դրութիւնը,—բարելաւութեան աղբիւր ամբողջ հայ-հասարակութեան համար:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ ԳՐՎԱԾՆԵՐԸ ԲԵՄԻ ՎՐԱ

Երբ առաջին անգամ Յունաստանում ծագեց թատրոնի գոյութիւնը, դերասանները նկարագրում էին բեմի վերայ ժողովրդի մէջ պատահած մի յանցանք, երևլով իւրեանց վերայ յանցաւորի անունը, զգեստը, դիմակը և այլն: Փոքր ինչ յետոյ այդ ձևի անյարմարութիւնը տեսնելով, որոշեցին բեմի վերայ ներկայացնել միայն պատահած դէպքը առանց դիպչելու անձնաւորութեանը: Ուրեմն դեռ հին Յունաստանում թատրոնի առաջին գաղափարը կայանում էր նորա մէջ, որ կրթողական ազդեցութիւն ունենայ ժողովրդի վերայ հրապարակ հանելով նորա լաւ և վատ կողմերը, նորան յատկանիշ պակասութիւնները և արժանաւորութիւնները: Այդ կազմում է և այսօր թատրոնի գլխաւոր նշանակութիւնը:

Այս տեսութիւնից ինքն ըստ ինքեան հետևում է, որ մեր ժողովրդի պահանջներին լիապէս կարող են համապատասխանել նորա առօրեայ կեանքից առած պիեսաները: Այդ բանը մի կողմից ապացուցանում է և նոյն իսկ ժողովրդի համակրութիւնը: Նոցանից մի քանիսը (Պապ, Խաթաբալա և այլն) այնքան գրաւիչ են ժողովրդի համար, որ սա երրորդ, չորրորդ անգամ նոցա տեսնելուց յետոյ և դուրս է գալիս թատրոնից նոր տպաւորութիւններով, նոր հիացմունքով:

Բայց այսպիսի ինքնուրոյն պիեսաները, որոնք քննում են ժողովրդի մինչև այժմ անյայտ մնացած կողմերը, երևան են հանում նորա մինչև այժմ քօղարկած յատկութիւնները,—այդպիսի պիեսաները սակաւ են մեզանում և շատ շատ երկու—երեք հատ հազիւ են դուրս գալիս ամբողջ տարուայ ընթացքում: Սահմանափակել մեր թատրոնական բեմը այդ սակաւաթիւ պիեսաների անդադար կրկնութեամբ, կը նշանակէ զրկել նորան կենդանութենից և շինել միջոց ժողովրդին ձանձրացնելու: Եթէ մենք ցանկանում ենք նորա յարատև գոյութիւնը, որ անհրաժեշտ է թէ ժողովրդին կրթելու և ապնուացնելու համար և թէ իբրև միջոց

յաջողուել է միայն երկու տետրակները տեսնել:

Երկու գլխաւոր պակասութիւն ենք նկատում այս աշխատութեան մէջ: Պ. Մխանոարեանցը սովորութիւն ունի առհասարակ իւր հրատարակութիւնները զանազան յաւելուածներով ծանրաբեռնել: Լաւ էր եթէ այդ յաւելուածները միշտ կապ ունենային գրուածքի նիւթի հետ. այն ժամանակ ոչինչ մեղադրելու բան չէինք ունենալ: Բայց արի տես որ շատ անգամ հակառակն է պատահում, „Կանոնաւոր և վայելուչ դրութեան" հինդ յաւելուածներից իսկապէս միայն մինը (զանազան թանաքներ չինելու տարազները) վերաբերում է գրուածքին, որովհետև ինչ յարաբերութիւն կարող է լինել վայելչագրութեան և „անտառների ամիպողական հարկաւորութեան" կամ „անասնաբուժական տուէրագրերի ու բառարանի" մէջ....

Միւս պակասութիւնն է ծանօթութիւնների չափազանց շատութիւնը, որոնցից ոմանք բոլորովին աւելորդ են: Այսպէս օրինակի համար, ուսուցչ բառը մեկնելու համար ծանօթութեան մէջ դրած են բոլոր նորա ածանձները ու զանազան ձևերը մինչև քառասուն բառ (եր. 5). գրութեան մէջ թուանամարի գործածութեան վրայ խօսելիս՝ ծանօթութեան մէջ համարեա բոլոր բացարձակ ու դասական թուականները յիշում է, իսկ մի թուականի գրաբառ հոդուածով գնում է (եր. 29), և այլն: Այս յաւելուածները ու ծանօթութիւնները գրքի կէսից աւելի են բռնում:

Առհասարակ պէտք է ասած, որ պ. Մխանսա-

բանցի այս աշխատութիւնը, որքան էլ արժանաւորութիւններ ունենայ, մի անհրաժեշտ երևոյթ չէ մեր աղքատիկ գրականութեան մէջ, որ ուրիշ աւելի մեծ կարօտութիւններ ունի: Մեր կարծիքով աւելի լաւ կը լինէր եթէ հեղինակը աւելի ինքնագործութեամբ վարուելով՝ բաւականացած լինէր միայն վայելչագրութեան հիմնական կանոնները ամփոփելով դրութեան օրինակների առաջին տետրակի սկզբում, իբրև հրահանգ ուսուցիչների համար: Այդ մեծ թերևսութիւն կը լինէր թէ հասարակութեան և թէ հեղինակի համար, որ հազիւ թէ կարողանայ իր արած ծախքերը ծածկել: Երանի թէ մենք խաբուած լինինք մեր կարծիքի մէջ....

—

Աւելի մեծ մանկավարժական նշանակութիւն ունի Ուշինսկու „Մանկական Աշխարհի" հայկական թարգմանութիւնը, որի երկրորդ հատորը նոր-բերումս հրատարակուեցաւ:

Քիչ գիրք կայ որ պ. Կամսար Տէր Դաւթեանցի այս աշխատութեան չափ յարձակումների ենթարկուած և միևնոյն ժամանակ այնքան տարածուած լինի, այնպէս որ առաջին հատորի երկրորդ տպագրութիւնը արդէն սպառվելու վրայ է: Ինչ է սորա պատճառը, ընթերցող.—Ընթերցանութեան գրքերի սակաւութիւնը: Այդ ճշմարիտ է, բայց մի ուրիշ աւելի հիմնաւոր պատճառ կայ այստեղ.—Ուշինսկու գրքի պատուականութիւնը մի կողմից և թարգմանութեան խակութիւնը միւսից, նորան նախապատրաստելու առաւել բարձր օտար պիեսաները ըմբռնելու համար, ուրիմն մենք պէտք է մոցնենք նորա մէջ նոր տարրեր, առաջուց ընտրելով սոցա մէջ աւելի յարմարները:

Պէտք է խոստովանել, որ այդ ընտրութիւնը բաւական բարակ հարց է: Աւելորդ է ասել, որ մեզ համար առանձին խորհուրդ չեն կարող ունենալ այն եւրոպական պիեսաները, որոնք այնքան սերտ կապուած են իւրեանց տեղական կեանքի հետ, որ առանց սորա ծանօթութեան անկարելի է նոցա հասկանալ: Բացի չը պէտք է մոռանալ, որ կան և պզնդիսի դրուածներ, որոնք մարդկային հոգու ճիշդ ճանաչողութեամբ կառրող են ընդհանուր մարդկութեան սեփականութիւն համարուել (ինչպէս, օրինակի համար՝ Շեկսպիրի, Շիլլերի և այլոց աշխատութիւնները): Առանձ նոյն իսկ „Թուղթ խաղացողի կեանքը", որ վերջին անգամ ներկայացրից Հայ-գերասանական խումբը: Թէպետ և մենք չենք կարող ասել, որ այդ ախտը մեր մէջ այնպիսի ծայրայեղութեան է հասել, ինչպէս, օրինակի համար, Փարիզում, բայց և չենք կարող բոլորովին հերքել նորա դոյութիւնը: Միւս կողմից այդ պիեսայի մէջ կայ այն ընդհանուր—մարդկային գաղափարը, որ մարդը կուրացած իւր կրքով, գոհելով նորան իւր բնականկան, հասարակական և մարդկային պարտականութիւնները հասնում է արդիքական վախճանի: Հայը կարող է մի այդպիսի երևոյթ ուրիշ յանցանքի վերաբերութեամբ տեսած լինել: Երկու դիպուածքում էս հոգեբանական արտայայտութիւնները մի և նոյն են:—

Միակ անյարմարութիւնը, որ կարող է պատահել եւրոպական ընտիր պիեսաները հայկական բեմի վերայ ներկայացնելու ժամանակ, այդ այն է, որ ամբոխի ճաշակը դեռ էս այնքան զարգացած չէ, որ նա կարողանայ հասկանալ նոցա բոլոր նրբութիւնները և արժանապէս դնահատէ նոցա: Ուրեմն առանցից հարկաւոր է ընտրել այնպիսիները, որոնք մինչև վերջը կարողանային կապած պահել ժողովրդի ուշադրութիւնը: Պէտք է նկատել, որ այդ պահանջին բոլորովին համապատասխանում էր „Թուղթ խաղացողի կեանքը":

Մեր կեանքից առած պիեսաները շատ գեղեցիկ և օգտակար են, բայց որովհետև նորա սակաւաթիւ են, ուստի և չը պէտք է հրաժարուել այն դանձերից, որոնք կազմում են ընդհանուր մարդկութեան սեփականութիւնը, ընտրելով սոցանից այնպիսիները, որոնք յարմար լինէին մեր ժողովրդի ճաշակին և

Հին ու ծանօթ ճշմարտութիւն է, որ մի լեզուից միւս լեզուով բան թարգմանելու համար երկու գլխաւոր արժանաւորութիւն է հարկաւոր. առաջին, երկու լեզուների հիմնաւոր ծանօթութիւնը և երկրորդ, թարգմանելի առարկաների հիմնաւոր գիտութիւնը: Այս երկու արժանաւորութիւններից մանաւանդ առաջինի դէմ մեղանչում է պ. Դաւթեանցը: Թարգմանչի ցանկութիւնն է եղել, ինչպէս երևում է, երևոյթներին հասկանալի լինելու համար, մի միջին լեզու գործ դնել ժողովրդական ու գրաւոր լեզուների մէջ, ուստի գործ է ածում գաւառական բառեր ու ձևեր խառն գրաւոր լեզուի բառերի ու ձևերի հետ: Սորանից առաջ եկաւ մի անբնական խառնուրդ, մի անհեթեթութիւն, այնպէս որ գաւառական կենդանի ձևերն ու բառերը իրանց գեղեցկութիւնը կորցնում են այն բոլոր խառնի մէջ: Այս տպաւորութիւնն է անում ընթերցողի վրայ „Մանկական աշխարհի" ընթերցումը:

Բացի սորանից ուրիշ պակասութիւններ ևս նկատում ենք Տէր Դաւթեանցի աշխատութեան մէջ. օտար բառերի գործածութիւն այնտեղ, ուր համապատասխան բառեր կան հայերէնի մէջ. այսպէս են՝ ատանկ, կնեաղ, համ...համ և այլն, փոխանակ ատենակ, իշխան, թէ թէ... գործածական բառերի, գիտութիւնների տարապայման կրկնութիւնը, ինչպէս այս տպաբերութեան մէջ. „Նա հարցրեց նրանց թէ ինչ են կանչում նրանց (երևի как их зовутъ), քանի տա-

---

բեկան են նրանք, կարդալ գրել գիտեն թէ ոչ, նրանց ծնողները ովք են, նրանք ո՞ր տեղ են բնակվում" (ա. 7): Աւելի բնական ու կանոնաւոր կը լինէր ասել հայերէն՝ Նա հարցրեց նրանց անունն ու տարիքը, թէ կարդալ գրել գիտեն թէ ոչ, ծնողները ովք են, ապրում են թաղվում, Լեզուի հիմնական կանոնների դէմ սխալներ, օրինակի համար՝ „դաս աշակերտը պէտք է ջանասիրութիւնով տանը դասերը կրկնել, իսկ գրքերը և տետրակները մաքուր և կարգին պահել...: Նա պէտք է քաշքշվի և...մի կողը հայ խնդրել.—փոխանակ կրկին է պահէ խնդրէ.—վերջապէս թէև Ուշինսկու այս աշխատութիւնը ընդհանուր կրթողական բնաւորութիւն ունի, այնու ամենայնիւ կան հատուածներ, որոնց միջից ուսուց կեանք է արտաչեչտում: Պ. Տէր Դաւթեանցը իր տետակ է մշակում այդպիսի հատուածները: Այսպէս, մի հատուածի մէջ կարդում ենք. „դեկտեմբերի 12-ին գիշերը երեք անգամ երկաթանում է օրիցը. ... առաւօտեան ժամի 9-ին դեռ էլի մութն է, ճաշից յետոյ ժամի 3-ին արդէն հարկաւոր է ճրագները վառել", և այլն: Աչքարաց է որ այստեղ Ուշինսկուի և մանաւորապէս Պետերբուրգի ձմեռուայ վրայ է խօսքը: Թարգմանիչը այս հատուածը հայացնելու համար բաւական է համարում վերջինը ուսուց բառի տեղ հայ բառը դնել, ասելով. „Ուրեմն է անցկինում հայ մարդու ձմեռուայ կեանքը", Գեղեցիկ մշակութիւն...

Ս. Պ.